

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Тетяни Миколаївни Левченко

на тему «Субстандартна лексика

в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика»

(Переяслав, 2021. 498 с.), подану до захисту на здобуття

наукового ступеня доктора філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Вивчення лексики залишається одним із пріоритетних напрямів лінгвістичних досліджень. Передусім через те, що словниковий склад мови, на думку В. В. Німчука, «точно відображує духовну й матеріальну культуру народу». Хоча науковий доробок мовознавців, у якому висвітлено динамічні зміни лексики вагомий, проте існує відчутна потреба, у фундаментальних розвідках, які цілісно відображали б трансформації в окремих сегментах словникового складу. З огляду на це дисертацію Т. М. Левченко вважаємо актуальною. У роботі вперше проаналізовано стилістико-прагматичні аспекти субстандартної лексики в мові засобів масової комунікації.

Дисертація Т. М. Левченко пов'язана із двома науковими темами ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», що мають номер державної реєстрації: «Актуальні проблеми мовознавства, лінгводидактики та інноваційні технології навчання у ВНЗ» (№ 0118U003852) і «Динаміка словникового складу в українському масмедійному дискурсі» (№ 0120U104098), що засвідчує системну наукову роботу у вказаному виші та увиразнює результати наукової школи професора М. І. Навальної «Мова засобів масової інформації: динаміка, інновації, медіаосвіта». Тему належним чином схвалено у ЗВО та в Інституті української мови Національної академії наук України.

Відзначимо, що теоретико-методологічні засади рецензованої роботи представлено вичерпно. У вступі наявні необхідні реквізити (сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, питання про методи реалізації задекларованих завдань, умотивовано наукову новизну, вказано на теоретичне й практичне значення результатів).

Архітектоніка дисертації чітка. Рецензована робота складається із чотирьох розділів. У першому теоретичному розділі схарактеризовано ключові поняття дослідження субстандартної лексики на тлі публіцистики. Другий розділ, присвячений аналізу жаргону і сленгу, побудовано за тематичним принципом з опорою на функціональний аспект. У третьому розділі висвітлено стилістичний потенціал суржикізмів. У четвертому розділі представлено водночас і динаміку, і стабільність діалектизмів у засобах масової комунікації.

У теоретичному розділі Т. М. Левченко подала детальний огляд літератури із проблем мовної норми і кодифікації, класифікації субстандартної лексики. Здобувачка зазначає, що серед учених-лінгвістів немає єдиної думки щодо визначення субстандарту, також виникають розбіжності й у розмежуванні між лексичними пластами субстандарту. Грунтуючись на різних поглядах сучасних дослідників уважає, що «субстанадарт є мовною підсистемою, яка має низку соціолінгвістичних характеристик і перебуває між стандартом (мовною нормою) і нестандартном у мовній системі» (с. 118). Закладено теоретичний фундамент для розуміння взаємодії субстандартної лексики з нормативною частиною мови, у результаті чого відбувається входження елементів субстандарту в літературну мову, відбувається своєрідна «легалізація». Т. М. Левченко декларує, що найвиразніше ці процеси спостерігаємо на рівні лексики як найдинамічнішого шару загальнонаціональної мови. Така думка суголосна із твердженням Б. М. Ажнюка про правописний стандарт, викладеним у новій монографії «Мовна політика: Україна і світ»: «Коли разом з тоталітарним

періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль за дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництв, освітніх закладів і т. ін. стали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних» (Київ, 2021. С. 304).

Імпонує чітка позиція дослідниці. Незважаючи на те, що досі немає єдиного погляду на класифікацію субстандартної лексики, до такого розряду словникового складу в дисертації зараховує соціальні діалектизми, територіальні діалектизми, суржикізми.

До найбільш істотних наукових результатів, які містить рецензована дисертація, відносимо такі:

- 1) вмотивовано полістатусний характер мовного субстандарту;
- 2) диференційовано поняття соціолектів, територіальних діалектів та суржику;
- 3) подано класифікаційні параметри тематичних груп субстандартної лексики;
- 4) описано тематичні групи жаргонізмів та сленгізмів у масмедійних текстах;
- 5) представлено особливий статус суржикізмів у мові засобів масової комунікації;
- 6) визначено особливості функціонування територіальних діалектизмів у мові української публіцистики;
- 7) схарактеризовано стилістичне навантаження субстандартної лексики в масмедійних текстах.

У результаті дослідження встановлено, що характер комунікації у публіцистиці за останні кілька десятиліть кардинально змінився. Замість офіційно підготовленої мовної норми приходить непідготовлене спілкування, безпосереднє або, за висловом здобувачки, «квазібезпосереднє». Зростання ступеня спонтанності призводить до збільшення кількості жаргонних, розмовних, вульгарних та інших стилістично знижених елементів.

Дисертантка виокремлює багато чинників таких процесів, один із яких доволі несподіваний, але закономірний: омолодження працездатної частини населення суспільства в управлінській сфері. Оскільки в мові засобів масової комунікації значно збільшується ступінь публічно допустимого, авторка послуговується метафорою «квазісвобода мовлення».

Значну увагу в дисертації приділено тематичному моделюванню у ракурсі прагматичного впливу. Встановлено найчастотніші тематичні групи жаргонізмів, що функціонують у мові засобів масової комунікації: 1) «Кримінальний світ»; 2) «Бізнес і гроші»; 3) «Алкоголь. Наркотики»; 4) «Стосунки між людьми»; 5) «Психічні і фізичні стани»; 6) «Оцінка. Якість»; 7) «Армія. Військова служба»; 8) «Мовлення»; 9) «Розваги». Поділ на такі множини переконливий. Саме ці тематичні групи відображають основні сфери зацікавлення сучасних носіїв мови та відповідні номінації. Логічним є коментар здобувачки, що жаргонізовані словосполучення зазвичай із великою емоційно-експресивною силою засуджують негативні риси героїв публікацій – егоїзм, жадібність, цікавість, настирливість. Сленгізми також розподілено на тематичні розряди: 1) «Мовлення»; 2) «Емоції, бажання, психічні стани»; 3) «Поведінка»; 4) «Назви частин тіла»; 5) «Авто»; 6) «Розваги. Відпочинок»; 7) «Спорт, уболівальники»; 8) «Алкоголь»; 9) «Хлопець. Чоловік». На жаль (але це цілком закономірний висновок авторки), майже всім сленгізмам властива яскраво виражена негативна експресія, згрубілість, вульгарність.

Висвітлюючи стилістичний потенціал суржикізмів у масмедійних текстах, Т. М. Левченко акцентує на тому, що українсько-російський «суржик» виконує такі функції: 1) номінативну, 2) експресивно-оцінну, 3) функцію відтворення мовної характеристики. Суржик також використовують у газетах і як спосіб передавання чужої мови. Відрадно, що названо в роботі конкретні видання, перенасичені суржикізмами (навіть по кілька в одному реченні), як-от: «Газета по-українськи», «Gazeta.ua». Як і до

попередніх видів субстандартної лексики до суржикізмів також використано тематичне моделювання, на основі якого виокремлено вісім тематичних група: 1) сільське життя, стосунки між селянами, господарювання в селі, 2) перевезення пасажирів, вокзал, 3) здоров'я та способи лікування, 4) комунальні послуги, ціни, торгівля, заробітки, 5) працевлаштування, сфери трудової діяльності, 6) сімейні стосунки, виховання, приватне життя, 7) ідеологія, вибори, релігія, 8) відпочинок, захоплення, розваги. Узагальнення здобувачки корелює з нашою позицією, що такі засоби засмічують, вульгаризують мову засобів масової комунікації. Додамо, що таке явище треба різко засуджувати.

У рецензованій роботі тематичний розподіл діалектизмів найдетальніший. Т. М. Левченко вдалося передати дух живомовної практики засобів масової комунікації, де діалектизми не тільки набувають стилетворчого статусу, а й формують ядро матеріалу, побудованого на межі розмовного і публіцистичного стилів. Наприклад, частовживаними у мові засобів масової комунікації є такі територіальні діалектизми тематичної групи «Назви засобів пересування»: *біцигли, ровер, фіра*. Здобувачка увиразнює важливу тезу, що територіальні діалектизми належать до лексико-стилістичних ресурсів, за допомогою яких журналісти створюють образ рідної домівки, їх можна вважати словами-стимулами, що зберігають пам'ять про рід і сім'ю.

Достовірність й обґрунтованість наукових положень і висновків у дисертації забезпечує комплексний аналіз зібраного матеріалу, репрезентативна джерельна база. Картотека дослідницького матеріалу валідна, нараховує близько 10000 контекстів. Імпонує лексикографічний аспект роботи. Доречно залучено до аналізу різні типи словників: загальнономовні тлумачного типу, словники іншомовних слів, спеціалізовані термінологічні словники.

Доказовість сформульованих дисертанткою положень підсилює теоретичну значущість роботи. Так, Т. М. Левченко доводить, що субстандартна лексика виконує оцінну та експресивну функції, сприяє реалізації принципу діалогічного мовлення, тобто контактовстановлення з читачем, оскільки використання цих слів є засобом стилізації неофіційного та невимушеного спілкування: «Стилістично знижена лексика привертає увагу споживача інформації, хоча автори в такий спосіб іноді й порушують загальноствановлені лексико-стилістичні та етично-моральні норми» (с. 302).

Висновки у дисертації переконливі, скоординовані із завданнями дисертації. Стверджуємо, що Т. М. Левченко досягла мети, задекларованої в роботі. Якісно доповнюють висвітлення матеріалу таблиці і діаграми у додатках. Принагідно зауважуємо, що згідно з чинними канонами треба було дати назви і таблицям, і діаграмам, які репрезентують якісний і кількісний склад тематичних груп жаргонізмів, сленгізмів, суржикізмів, діалектизмів у мові засобів масової комунікації.

Розвинути рецензоване дослідження можна шляхом вивчення нормативності нових номінацій на тлі стилістичної диференціації. Без сумніву, основні положення дисертації доповнюють і поглиблюють основи таких галузей сучасної лінгвістики, як лексикологія, лексикографія, соціолінгвістика, лінгвостилістика і культура української мови, зокрема сприяють осмисленню залежності лексико-семантичних процесів від екстра- та інтралінгвальних чинників.

Практична цінність одержаних результатів наукового дослідження пов'язана з можливістю їхнього широкого використання у лінгводидактиці, лексикографічній практиці. Систематизовані лінгвальні факти слугуватимуть створенню інформаційно-довідкової бази, вкрай потрібної для реалізації мовної політики в Україні.

Результати дисертації пройшли належну апробацію на наукових форумах різного рангу. Авторські напрацювання викладено у колективній

монографії, 39 одноосібних статтях, що відображають матеріал різних розділів дослідження. Констатуємо, що зміст автореферату й основних положень дисертації тотожні.

Далі розглянемо дискусійні моменти та недоліки роботи.

1. Передусім звернемо увагу на метамову дослідження. На нашу думку, у термінологічному апараті дисертації «загубився» термін *прагматика* як одне з ключових понять дослідження. І хоч аналіз матеріалу прагматично орієнтований, варто було використати цей термін у назвах структурних частин роботи, також у формулюванні мети. У предметі дослідження, на жаль, не названо семантичні параметри лексики, адже цілком очевидно, що у полі зору дослідниці не тільки функційно-стильові параметри субстандартної лексики, але й семантичні (зокрема детальна семантична диференціація мовних одиниць на основі методики компонентного аналізу).

2. Спостерігаємо непослідовне вживання термінів *розмовна мова* і *розмовне мовлення*, як-от: «*розширення функцій усної та розмовної мови*» (чомусь через сполучник *та* на с. 3, 61), «*субстандартна лексика впродовж десятиліть поповнювала усне розмовне мовлення*» (с. 24), «*питання англізації розмовної мови*» (с. 37), «*дифузія жаргону і розмовної мови*» (с. 67), «*загальний жаргон є перехідним ступенем лексики від жаргонів і арго в розмовне мовлення*» (с. 69). Можливо, додало б виразності метамові студії дотримання уже класичної дефініції С. Я. Єрмоленко: «*Розмовна мова – особливий різновид літературної мови, яким послуговуються мовці в щоденному неофіційному спілкуванні. Розмовній мові властиві наддіалектні, загальнонаціональні ознаки, і водночас вона має регіональні особливості*» (Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2000. С. 522).

3. У дисертації Т. М. Левченко констатує, що «у результаті політики в загальній освіті мовний стандарт перестав бути елітарним, а став загальноетичним» (с. 40). Погоджуємось із частиною твердження здобувачки,

що «мовний стандарт перестав бути елітарним» (с. 40), але висловлюємо сумнів, що це трапилося в результаті політики в загальній освіті. Втраті елітарності передували цілий комплекс соціальних чинників, унаслідок дії яких і виникла складна мовна ситуація в державі». Також сполучення *загальноетичний стандарт* у наведеному контексті видається невдалим.

4. Наступне зауваження стосується останнього розділу роботи, присвяченого діалектизмам у мові засобів масової комунікації. Прочитавши у вступі дослідження рубрику «джерела фактичного матеріалу», одразу можна було б закинути здобувачці, чому залучила до роботи лише одну лексикографічну працю з-поміж великої кількості діалектних словників – «Словник буковинських говірок» за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Проте, ознайомившись із дисертацією, розуміємо, що здобувачка не ставила перед собою завдання проаналізувати всі діалектизми, які активно функціонують у мові засобів масової комунікації, а продемонструвала модель залучення діалектизмів до широкого мовного обігу. У роботі домінують приклади, які увиразнюють колорит карпатського регіону. Однак бажаними були б узагальнення про особливості виокремлених здобувачкою діалектизмів, різних не тільки за своєю географічною префекцією, але й належністю до вузких чи ширших лінгвогеографічних утворень (говірок, говорів, наріч), мірою освоєння у літературній мові,

Загалом стверджуємо, що дисертація Т. М. Левченко є комплексним дослідженням субстандартної лексики сучасної української мови на матеріалі засобів масової комунікації. Запропонована авторська модель аналізу субстандартної номінації, безперечно, збагатить методологію студіювання різних сегментів лексикону, зокрема прийнятна для опису різних терміносистем, транспонованих номінацій на матеріалі інших мов. Рецензована робота цілісна, самостійна, логічно завершена. Порухів академічної доброчесності не виявлено.

Наукова праця Тетяни Миколаївни Левченко на тему «Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика» відповідає «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., зі змінами, унесеними відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015, а її авторка цілком заслуговує наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор кафедри

української мови та методики її навчання

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка *Л. Стр* Л. В. Струганець

16.04.2021 р.

Відгук надійшов до спецради 21.04.2021 р.

*Учений секретар *Л. В. Струганець* (Тришмарок О. І.)*